

Türk Öğrencisi Bakış Açısıyla Rusça Sözdizimi Disiplini

Hadi BAK (*)

Öz: Modern Rus Dilinin Söz dizimi (sentaks) Çağdaş dilbiliminin son döngüsü olan akademik bir disiplindir. Mevcut disiplini anlamak ve bu alanda ustalık kazanmak için, bu döngüsel halkanın en temelini şu sırayla yaklaşmak gerekmez. Yani söz dizimden önce gelen disiplinler olan sesbilim, sözlükbilim, sözcük oluşumu, morfoloji gibi dilbilim yapılarının incelenmesi gerekmektedir. Fakat sayılan bütün bu disiplinlerden sentaks için temel anlam leksikoloji, morfoloji ve fonetiktir. Rus dili sentaks çalışmaları uzun bir geleneğe sahiptir. Bu alanda çok fazla çalışma yapılmıştır. Çalışmamızda temel olarak Söz dizim disiplinini ele alacağız. Rusça öğrenen Türk öğrencisi bakış açısıyla değerlendirme yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Sözdizimi, Rusça, Türkçe, Terimler, Dilbilim

The Syntax of Russian From The Perspective of Turkish Students (Learners)

Abstract: The syntax of modern Russian is an academic field which is the last turn of modern linguistics. In order to understand and master at syntax and in order to reach the base of this circle, the sequence that is to be examined should be as follows: phonology, lexicology, morphology. However, of all these domains, lexicology, morphology and phonetics are the most important ones for syntax. The studies of Russian syntax have a long history. There are a lot of studies carried out in this field. We are going to mainly investigate syntax and the students' perspectives are going to provide a basis for our study.

Keywords: Syntax, Russian, Turkish, Terms, Linguistics

Makale Geliş Tarihi: 13.11.2017

Makale Kabul Tarihi: 15.12.2017

I. Giriş

Sentaks teriminin etimolojisi: **Syntaxis (Yun.) askeri nizam, yapım ve düzen demektir.** Fakat dilimize Fransızca **sentaks** ödünçlemesi ile girmiştir. Dildeki kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, kelime ve kelime gruplarının cümle içerisindeki durumlarıyla görevlerini inceleme konusu edinen dizim bilgisi, cümlenin öğelerini ve cümle türlerini de araştırır ve tanımlar.

Sözdizimi, **söz öbeği (varlık- varlık)** ve **cümle (varlık- cümle)** birimlerimin genel adıdır. Sözlükteki sözlerin ve söz kalıplarının belli kurallar çerçevesinde yan yana getirilmesi, söz öbeği veya cümleyi oluşturur.

*) Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı (e-posta: hadi.bak@atauni.edu.tr)

Söz dizimi bilgisinin araştırdığı temel konular, söz dizimini oluşturan sözlerin bağlanma biçimleri ile söz öbeği ve cümle türleridir. Dil kullanımının veya söz diziminin bütünü, bir niteleme bir açıklama, varlığı veya olayı daha belirgin hale getirme, bir özelleme, kendi özeline yaratma eylemidir. Sözcük, sosyal bir olgu; söz dizimi ise, bireysel bir olgudur. Sözlükte yer alan ve birer genellemeyi temsil eden birimler, söz diziminde özellenirler, belirgin hale gelirler; nitelenir veya açıkalanırlar. Varlığı özelleyen öğeler, niteleyici ve tamamlayıcı olarak; eylemi özelleyen yapılar ise, cümle öğeleri olarak bilinir. Sözcüklerde adlar (genellenmiş varlık) ve eylemler (genellenmiş yapma- olma) söz konusu iken; söz diziminde, söz öbekleri (nitelendirilmiş ad: özellenmiş varlık) ve cümleler (nitelendirilmiş eylem: özellenmiş yapma- olma) söz konusudur. (Karaağaç, 2013, s. 742-743)

Söz dizimi dil aile gruplarına göre farklılıklar göstermektedir. Türkçede söz diziminin en açık özelliği, kelime öbeklerinde görülmesi ve aslında en önemli özelliği cümlede asıl vermek istenen ana unsurun cümlenin sonunda bulunmasıdır. Bu noktada Rusça ile Türkçeden ayrılmaktadır. En temel biçimde Rusçada cümle isim, yüklem, nesne formülü ile kurulurken, Türkçede isim, nesne, yüklem formülü vardır. Rusçada yüklem cümlede genellikle öznenin sonra gelir, nesne durumundaki söz öbekleri ise cümlenin sonunda yer alır. Bu ayrım her iki dilin dil aile gruplarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Rusça Hint Avrupa Dil Ailesi, Slav Dilleri Grubuna mensup iken, Türkçe Ural- Altay Dil Ailesi, Altay Kolu, Türk Dilleri Grubundandır.

Sözcükler, bir anlatım içinde, belli düzene göre art arda dizilip öbeklenerek söz birliklerini oluştururlar. Bu dizimsel yapıya ve bu yapı içinde söz birliklerini inceleyen bilim dalına sözdizimi denir. (Şimşek, 1987, s. 6)

Her iki dilin sözdiziminin farklı olması büyük oranda bu dillerin farklı dil aile gruplarından geldiğini yukarıda belirtmiştik. Buna göre hem Türkçe de hem de Rusça da yapılan dizimsel yapı içindeki söz öbekleri ve sözcükleri daha anlaşılır olması için aşağıda örnekleme yapmıştık.

Yeni ev (Новый дом)

Babamın yeni evi (Новый дом моего папы)

Babam yeni evini sattı. (Мой папа продал свой новый дом)

Onlar da gelsinler mi?(Можно бы они тоже с нами пришли?)

Babasının gönderdiği mektubu geç aldığı için, olayı zamanında öğrenemedi. (Так как он поздно получил письмо присланное его отцом, он не мог узнать во время что произошло.)

En genel ve yaygın anlamıyla kullanıldığında sözdizimi tanımı için yukarıda bahsettiğimiz tanım ele alınır, fakat başka tanımlarını da görmek mümkündür. Bunlar üzerinden çalışmamızın ana konusu olan basit cümleler değerlendirilecektir.

“Söz dizimi(sentaks)” teriminin iki temel anlamı vardır. Birinci anlam: Ele aldığı dilin karakteristik konuşma şekillerinin (kurallarının) oluşturulduğu en üst düzeydeki dil sistemidir. Bu objektif bir şekilde mevcut dilin gerçekliğidir. Sentaks (sözdizimi) dilin en üst seviyesini inceleyen bir bilim dalıdır. Çünkü gerçekten de bu seviyede dilin ana fonksiyonu olan iletişim kurma gerçekleşmektedir. Sentaksa bağlı olan diğer bütün

seviyeler (katmanlar) doğrudan veya dolaylıdır. Sentaks teriminin etimolojisi: **Syntaxis (Yun.) askeri nizam, yapım ve düzen** demektir. İkinci anlam: *Tutarlı ifadenin oluşmasını sağlayan kuralları inceleyen Dilbilimin bir dalıdır.* (Staradumova, 2005, s. 2)

Bu iki anlamı birbirinden iyi bir şekilde ayırt etmek gerekir. Her dilde, dilin kendinden oluşturduğu kuralları vardır. Yani nesnelirler ve insan faktöründen bağımsızdırlar. İşte sentaks birinci anlamda tam da budur. Sentaks bir bilim dalı olarak ise yani ikinci anlamda olan o da diğer bütün bilimler gibi öznedir. Örnek verecek olursak; Rus dilinde karmaşık cümleler içinde edatsız cümle olarak adlandırılan cümleler vardır. Sentaksta bu edatsız cümleler farklı şekillerde ifade edilir. Bazı bilim adamları bu tür cümleleri bileşik veya karmaşık cümleler olarak ele alırken (anlam ilişkisinde bağımsız olarak); bazıları ise normal karmaşık cümle türü olarak ele alır; bir diğer grup bilim adamı ise bu tür cümleleri hiç cümle olarak görmezken onları metin içerisindeki edatsız yapılar olarak ele alırlar. Buna göre, her bir bakış açısının kendi özelliği vardır. Bir başka deyişle, bir sürümün kesin olduğunu fakat diğer birinin olmadığını söyleyemeyiz.

Böylelikle “sentaks- sözdizimi” teriminin temel anlamlarını belirledik. Fakat bu terimin aynı zamanda daha dar özel anlamlarda da kullanılır. (Bundan kastımız tabii ki dilbilim alanıdır.)

a) Sentaks ayrı birimlerin sözdizimsel özelliklerine (yani farklı parçacıkların sözdizimsel karakteristikler, sözdizimsel durumları gibi): sözdizimsel ifadeler, basit cümlelerin sözdizimi, karmaşık cümlelerin sözdizimi ve aynı zamanda metinlerin sözdizimine denir.

b) Sözdizimi, çağdaş Rus edebî dilinin fonksiyonel üslubunun sözdizimsel özelliklerine denir. Örneğin, bilimsel üslup sözdizimi, resmi- iş üslubu v. s.

Nihayetinde sözdizimi bireysel bir olguya dönüşebilmektedir. Yazara göre sözdizimsel özellikler bir yazardan başka bir yazarın eserlerinde göre karakteristik olup, şekillenebilmektedir. Gogol’un söz dizimi, Dostoyevski’nin söz dizimi v. b. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki yazarın stili daha çok sözdizimine göre belirlenmektedir. Bu yüzden yazarın stilini, eserlerinin sözdizimsel özelliklerini çalışmak; onun sözdizimini anlamadan ve öğrenmeden çok mümkün değildir. Hem yazara hem de bilhassa onun sözdizimine adanan birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin V.V. Vinogradov’un “*Maşa Kızı*” aldı eserin üslûpbilim çalışması ve ya E. A. İvançikova’nın “*Dostoyevski Edebi Nesrinin Sözdizimi*” ve daha adını burada sayamadığımız birçok çalışma yapılmıştır.

Aslında söz dizimi; iletişim kurmaya yarayan işaretler, simgeler ve onların doğal ya da yapay dillerdeki işlevleriyle ilgili genel felsefi kuram olan *semiyotik*’in, pragmatikle birlikte bir olarak kabul edilir.

Cümlenin yapısı, sözcüklerin dizilişleriyle ilgili kurallar aslında tam olarak ortaya konulamamıştır. Bunun nedeni ise sözcükler arasındaki ilişki örgüsünün çok karmaşık olmasıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu konu hakkında daha detaylı çalışmalara yer verilecektir.

II. Bir Bilim Olarak Söz Dizimi Disiplini

Söz diziminin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlelerin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkisi de söz dizimin konusudur. (Staradumova, 2005, s. 9)

Sözdizimi disiplinini en genel bir biçimde şöyle belirlenebilir: Söz dizimi konuşulan dilin konuşma kurallarını inceleyen bir disiplindir. (Staradumova, 2005, s.3)

Böylelikle bu kuralları oluşturmak için bağlı olan dilin temelinde yatan sözdizimsel öğeleri (birimleri) çalışmak ve belirlemek en öncelikle yapılması gerekmektedir. Kesinlikle bu çok kolay bir çalışma değildir ve çok farklı biçimlerde çözümlenebilir. Özellikle Rusça öğrenen Türk öğrenciler gözüyle konuyu ele alırsak, işimiz biraz daha zorlaşmaktadır. Bunun en temel sebebi ise Rus Dili söz dizimi ile Türk Dili sözdiziminin, dil aile gruplarına bağlı olarak farklı olmasıdır. Fakat yine de eğer dilin diğer seviyeleri (yani dilbilgisinin diğer alt birimleri) için dilin öğeleri tek bir anlam ifade ediyorsa; örneğin sesbilimi için fonem (ses birimi), kelime bilimi için sözcük v. s. sözdizimi için sadece bir öğe belirlemek neredeyse imkânsızdır. (Buna rağmen, yine de böyle girişimleri çok az da olsa görmek mümkündür.) Çünkü söz dizimi çalışmak sadece bir öğeyi çalışmak ile olmaz. Hem söz öbeklerini, basit cümleleri hem de karmaşık cümleleri çalışmak gerekir. Ayrıca sentaksema, sentagma (dizim), karmaşık sözdizimsel bütünlük diğer adlandırılan öğeleri de çalışmak gerekmektedir. Sentaks disiplini, sözdizimsel öğeler olan cümleler ve söz öbekleri v. s. yoluyla da belirlenebilir. Bunu, belirli sözdizimsel öğeleri adlandırmadan, başka bir şekilde de yapmak mümkündür. Bu durum kelime veya kelime şekillerinden ziyade, dil eğitimleridir. Fakat burada bir hata yapıyoruz. Çünkü hem kelimeler hem de kelime şekilleri de sözdiziminin çalışılması gereken öğeleri olabilirler. Örnek verecek olursak:

1) Rus dilinde doğa olaylarını ve durumları ifade etmek için kullanılan sözcükler vardır:

- *Дождь- yağmur.*

- *Жара – sıcak.*

- *Тишина – sessizlik.*

- *Мороз- ayaz v. s.*

Bu şekilde sözcüklerinin anlamları onların cümle olmalarına imkân vermektedir. Örneğin; “*тишина - sessizlik*” sözcüğü sadece bir durum değildir aynı zamanda bir eylem bildirir (*тишина- Sessizlik*). Ya da *жара - sıcak* kavramı Rusçada bir eylem, yargı bildirir. Bu durum her iki dil içinde her zaman söz konusu olmayabilir. Örneğin; Rus dilinde *-жара (sıcak)* tek bir kelime olarak kullanılır ve tek öğeli bir cümledir, dolayısıyla yargı bildirir. Fakat Türkçe için aynı durumdan bahsedilemez. Öte yandan “*тишина - sessizlik*” örneğini ele aldığımızda Türkçede de bir eylem bildirir. “*Sessizlik, lütfen veya sadece sessizlik*” örneğinde olduğu gibi. Böylelikle görüyoruz ki, sözcüğün leksikolojik anlamın özelliği onun bir sözdizimsel öğe olduğunu sağlamaktadır. Verdiğimiz örneklerden anlaşıldığı üzere, her dilin sözdizimi kendine özgüdür.

2) Ayrıca kelime şeklide sözdizimsel kullanımda kendi anlamını gösterdiği zaman sentaks biliminin bir ögesidir. Bunun en belirgin, en temel örneği ismin hallerinin kullanımıdır. İsmi herhangi bir ve ya diğer bir şekli (kullanımı) farklı sözdizimsel anlamlar ortaya çıkarabilmektedir. Rus dilindeki ismin hallerinde olan *-e hali* (*дательный падеж*) kullanımındaki örneklere bakalım. Mesela, ismin bu halinde ne gibi sözdizimsel fonksiyonları olabilir? Nesnel anlam olan yöneltilen (*Мальчику подарили новую игрушку. Çocuğa yeni bir oyuncak hediye ettiler.*) öznel anlam olan durumdan etkilenen çocuktur. (*Мальчику стало страшно. Çocuğa korku oldu*) aslında tam Türkçe karşılığı "*çocuk korktu.*" şeklinde olur, fakat Türk dilinde ismin hallerinde böyle bir kullanım mevcut değildir. Dolayısıyla Rusça verdiğimiz örnek cümle üzerinden gidildiğinde durumdan etkilenen çocuktur ama cümledeki kullanımı nesnel durumudur¹.

III.Sonuç

Bir dilin en son döngüsü olan sözdizimini doğru aktarmak ve anlamak dilde hâkimiyet gerektirmektedir. Rus dili sözdizimi açısından oldukça zengin ve geniş bir yapıya sahiptir. Türk öğrencisinin Rusça sözdizimi ve bir bilim olarak sözdizimini ele aldık. Böylelikle sonuca gelecek olursak, sözdizimi disiplini görüldüğü gibi çok geniş bir alandır. Sözcük ile ilgili olan her şey, sözcük birimleri, morfolojinin birer birimi olan sözcük şekilleri ile ilgili olan her şey aslında sözdizimi ile de ilgilidir. İlk sırada bu oluşum sözcüğün kendisinden daha büyüktür, fakat sentaks için doğrudan hem kelime hem de kelime formu ile ilişkilidir.

Kaynaklar

- Staradumova, E. A., 2005. *Çağdaş Rus Dili Sözdizimi*, Uzak Doğu Üniversitesi Yayınları: Elektronik Baskı.
- Karaağaç, Günay, 2013. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Leyla, 2014. *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ yayınları, 21. Baskı.
- Şimşek, Rasim, 1987.v^{Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler- Belirtme Öbekleri- Çözümleme}, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A. Ş.
- Şahmatov, A.A., 1925-1927. *Sintaksis Russkogo Yazıka* (Pod. Red. İ s Primeçaniyam E. İstrinoy), Leningrad: Rossiyskaya Gosudarstvennaya Akademiçeskaya Tipografiya 2 T.
- Babayetseva V.V., 1979. *Rus Dili Söz Dizimi. Noktalama*, Moskova: Flinta.

¹ Rusçada ismin hallerinden «Дательный падеж» - e hali kullanımı söz konusudur. *Мальчику стало страшно. Çocuğa korku oldu.* Burada birebir çevirisi yapılmıştır. Fakat Türkçeye uygunluğu açısından daha güzel bir çevirisinin şu şekilde "çocuk korktu" şeklinde olacağını varsaydık.